

Ældre bronzealder i Thy Et samfund i forandring

For godt 3000 år siden blev mange af de thylandske gravhøje bygget, nemlig i bronzealderen. Mange af disse er siden blevet udgravet, dels af gravrøvere, dels af arkæologer, og mange flotte fund har set dagens lys. Forfatteren har gennem nogle år arbejdet med netop disse gravfund, for om muligt derigennem at kunne udsige noget om samfundsstrukturen. Resultaterne af hendes undersøgelser fremlægges her i artiklen, dog i sammenskrevet form.

Alle, der bor i Thy eller har besøgt denne egn, kender de mange iøjnefaldende gravhøje, der på smukkeste vis præger landskabet. Langt størstedelen af gravhøjene i Thy er opført i ældre bronzealder, navnlig i tidsrummet ca. 1400 til 1000 f. Kr. Højene rummer normalt flere grave fra ældre bronzealder foruden et større eller mindre antal urnegrave fra den yngre bronzealder, og i enkelte tilfælde også jernaldergrave.

Bronzealderen udgør et af de mest begivenhedsrige kapitler af vor forhistorie. Metallerne bronze og guld vinder indpas og fortrænger efterhånden flinten, der indtil da har domineret oldsagsmaterialet. Men også på andre områder sker der forandringer. I århundrederne omkring år 1000 foregår der så store samfundsmæssige og

religiøse forandringer, at det i omfang næsten svarer til overgangen fra hedenskab til kristendom.

I denne sammenhæng berøres dele af samfundsudviklingen i ældre bronzealder i Thy, og fremstillingen er baseret på gravfundene¹. Fra Thy har vi én af landets bedst bevarede og mest righoldige samlinger af gravfund fra bronzealderen.

Bronzens indtrængen

De første bronzegenstande optræder allerede omkring 2300 f.kr., dvs. den sidste del af stenalderen. Det drejer sig overvejende om randlisteøkser, og disse tidlige økser er alle importeret fra enten Centraleuropa eller Irland (fig. 1). Bronzen er på det tidspunkt et eksklusivt materiale, og da økserne alene findes i offerfund, ville det være nærliggende at antage, at økserne kun blev anvendt i forbindelse med ceremonier og lignende. Det har imidlertid vist sig, at en stor del af økserne er så opskærpede og beskadigede, at de må have været brugt til praktiske formål som træfældning.

Fig. 1. Bronzeøksen fra Bedsted sogn.

Fra begyndelsen af bronzealderen, ca. 1700 f.kr., findes udover økserne også importerede sværd og dolke, dog især i den sydlige del af Danmark. Først fra ca. 1400 f.kr., dvs. periode II, slår bronzen for alvor igennem, og der udvikles i løbet af kort tid en omfattende hjemlig produktion af bronzegenstande. Redskabsøkser i varierende udformninger forekommer stadig, men den altovervejende del af de store bronzemængder, der nu findes, anvendes til mere luksuspregede ting som våben og smykker samt dragtudstyr. Offerfundene træder i baggrunden, og i stedet finder vi bronzerne i gravfundene. Det samme gør sig gældende i den sidste del af ældre bronzealder.

Gravskik og gravformer

I de første århundreder af bronzealderen følger man den gravskik, der også var gældende i stenalderen, dvs. man gravlægger de døde ubrændte. I periode II findes nogle få brandgrave, og det samme er tilfældet i resten af landet. Men fra ca. 1300 f.kr. (periode III) bliver ligbrænding almindelig, og omkring halvdelen af gravene i Thy indeholder nu brændte knogler. Fra og med den efterfølgende periode IV, dvs. begyndelsen af yngre bronzealder, er der kun brandgrave.

Danske gravkister fra ældre bronzealder er oftest fremstillet af træ. I Thy har man stort set kun stenkister, men det er der for en gangs skyld en naturlig forklaring på. I løbet af ældre bronzealder forsvinder skovene næsten i Thy, og træ har været så kostbart, at man kun undtagelsesvist har anvendt det til gravkister. I mange tilfælde er kisten dækket af et stentæppe, nøjagtigt som man kender det fra trækistegravene

Fig. 2. Stenkiste fra Tilsted sogn.

(fig. 2).

Efterhånden som ligbrændingen bliver almindelig, indskrænkes også kisternes størrelse, og mange brandkister er kun omkring 1 m lange i indvendigt mål. Urnegravene, hvor de brændte knogler anbringes i et stort lerkar sammen med gravgodset, er helt dominerende i yngre bronzealder. Vi finder yderst sjældent urnegrave i ældre bronzealder, men der er dog grund til at nævne de to periode II-urner fra Eghvile².

Umiddelbart kunne man fristes til at tro, at brandgrave fra ældre bronzealder er fattigere udstyret med gravgods end de store kister med ubrændte lig. En sammenligning af de to kategorier af gravfund viser imidlertid, at der ikke er nævneværdige forskelle i hverken antallet af genstande

eller sammensætningen af gravgodset.

Bevaringsforhold

Når arkæologerne i dag undersøger ældre bronzealdergrave, finder de kun en beskednen del af det gravgods, der i sin tid blev nedlagt i graven. I heldige tilfælde er der rester af eksempelvis sværdskeder af træ (fig. 3) eller et lille stykke tøj, der sidder bag på et bronzespænde. Det skyldes, at bronze har en »konserverende« virkning. Men normalt er alt det organiske materiale forsvundet, og kun metaller som bronze og guld samt evt. lerkar er tilbage.

Hvis vi skal danne os et indtryk af, hvilken omhu man omgav de døde med, og hvor mange forskelligartede gravgaver, der oprindeligt blev nedlagt, er det nødvendigt at vende blikket mod de berømte velbevarede egekistegrave som Egtved og Borum Eshøj. Der findes kun ca. en halv snes i alt.

På grund af usædvanligt gunstige forhold har disse trækistegrave kunnet modstå de nedbrydningsprocesser, der ellers hurtigt sætter ind. Gravene er meget værdifulde, fordi alt det organiske materiale er bevaret, og vi kan således i detaljer studere dragtmoden og forskellige frisurer fra 1300-tallet f.kr.³ Af særlig betydning i dette tilfælde er, at gravene ofte indeholder træsager som æsker, knapper og nåle. De fint forarbejdede sværdskeder er fremstillet af træ og kan være foret med skind. For eksempel består udstyret i én af Borum Eshøj-gravene næsten kun af træ og horn. Med normale bevaringsforhold ville vi i denne grav kun finde bronzedolken.

Gravgodset

Mindst halvdelen af gravene i Thy indeholder ikke gravgods, og her skal man

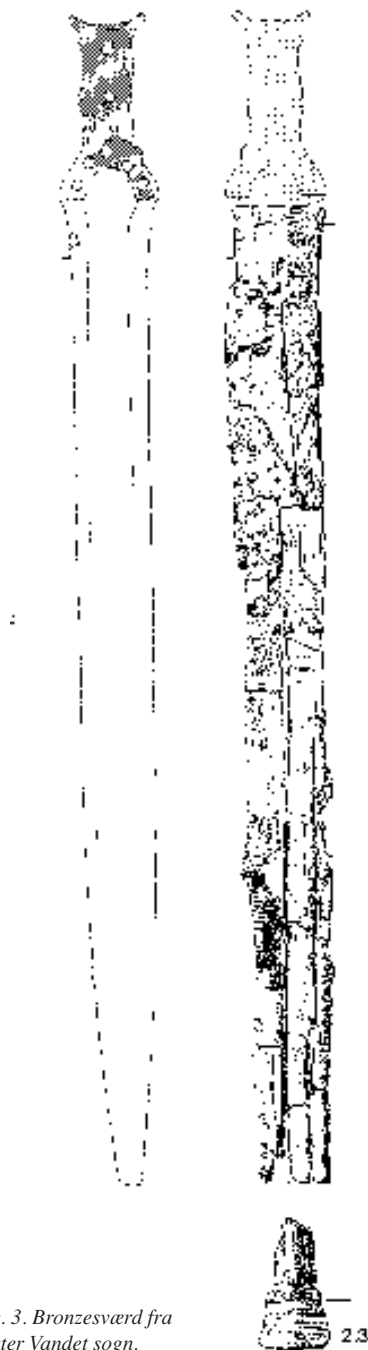

Fig. 3. Bronzesværd fra Vester Vandet sogn.

naturligvis tænke på, at de kan have rummet nogle af de formodede genstande, som vi ikke er i stand til at erkende i dag. De gravgodstyper, der bliver gennemgået efterfølgende, består således kun af metaller og keramik. Da den tidligste del af ældre bronzealder, periode I, kun er meget sparsomt repræsenteret i Thy, vil den blive udeladt efterfølgende.

Gravgodset består i perioderne II og III af våben og smykker samt forskelligt dragttilbehør som spænder, knapper og nåle. I løbet af det tidsrum forekommer der imidlertid ganske betydelige forandringer, såvel i udformningen af genstandene som i det udvalg, der nedlægges i gravene.

Udviklingen i gravgodsets sammensætning

Periode II

De genstande, vi finder i gravene fra periode II, er generelt store og prangende, de er smukt forarbejdede og ofte udsmykket med ornamenter. Man har utvivlsomt lagt større vægt på ydre pragt end på funktion. I denne periode er det samlede antal grave i Thy beskedent, når man sammenligner med andre egne af Danmark.

Mandsgravene indeholder typisk to forskellige våbentyper, dvs. et sværd samt en dolk eller en fornem ornamenteret økse, der ofte betegnes en våbenpålstav. Udover våben er bøjlenåle almindelige i mandsgrave. Nogle bøjlenåle har en anelig størrelse og kan være op til 8 cm lange. Fra de tidligere nævnte egekistegrave ved vi, at bøjlenåle blev anvendt til at fastholde kappen over skulderen. Ikke sjældent har der siddet 2 bøjlenåle ved siden af hinanden (fig. 4).

Fra samme tidsrum kender vi kun gan-

ske få kvindegrave fra Thy, men til gengæld er kvindegravene kostbart udstyrede. De indeholder typisk en bælteplade med en diameter på op til 20 cm, der i udpræget grad må betegnes som en pyntegenstand, samt en dolk og én eller flere store knapper.

Tidlig periode III

Det generelle indtryk af gravgodset er, at de store, tunge genstande fra foregående periode afløses af mindre og spinklere former. Hvor våben og smykker tidligere især symboliserede prestige, lægger man nu større vægt på det rent funktionelle. Sværdene er imidlertid stadig ganske lange og kraftige. Det såkaldte grebtungesværd, der har været forsynet med et fæste af træ eller horn, bliver nu langt den vigtigste sværdtype. Grebtungesværdet anses for at være en ny og mere effektiv våbentype end de ældre sværd⁴.

I dette tidsrum er der forholdsvis mange mandsgrave i Thy og vel at mærke mange grave med grebtungesværd. Fra begyndelsen af periode III forsvinder dolke og økser fra mandsgravene, og sværdet er fra nu den eneste våbentype. Sværdene har som regel været stukket i en sværdske, der ender ud i en lille dupsko, og i mange tilfælde findes små knapper i de pågældende grave. Disse knapper har været anvendt til at holde sværdremmen på plads. Bøjlenålene fortsætter igennem hele periode III, men bliver meget mindre og anvendes nu kun enkeltvis.

Nogle mandsgrave indeholder spiraler

Fig. 4. Bøjlenål fra Vester Vandet sogn.

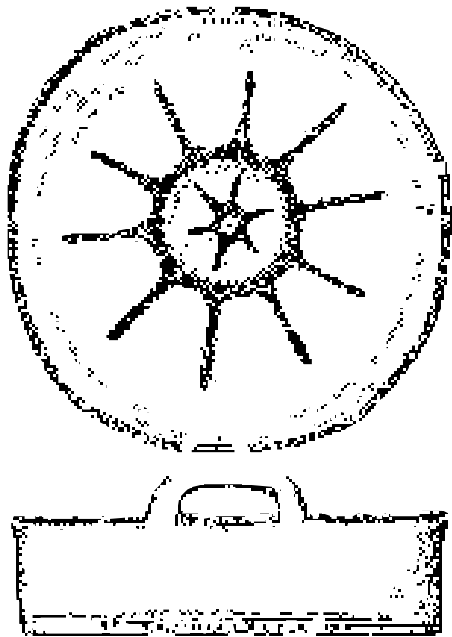

Fig. 5. Bæltedåse fra Tilsted sogn.

af tynd guldtråd. De fleste har været anvendt som fingerringe, og andre guldspiral er viklet omkring sværdfæstet. Også småredskaber som knive, rageknive og pincetter optræder af og til. Af mere ydmyge genstande må nævnes små lerkar, der kan have indeholdt en form for gravøl.

Antallet af kvindegrave er øget betragteligt i forhold til foregående periode, men ligger stadig langt under mandsgravene. Også kvindegravene gennemgår forandringer ved overgangen til periode III. De for periode II så karakteristiske store bælteplader forsvinder, og dolken afløses snart af små knive.

Det er imidlertid armringerne, der dominerer i kvindegravene, og de bæres ofte parvist. I nogle tilfælde er der tale om ringe, der har været båret om ankelen. Af og til er armringerne suppleret med en halsring. Af dragttilbehør må fremhæves bøjle-

nåle og stangnåle, og desuden findes jævnligt de samme små lerkar, som også optræder i mandsgravene.

Sen periode III

Bemærkelsesværdigt er her, at udformningen af mange bronzegenstande ændres markant. De små, forfinede ting, der karakteriserede den tidlige del af perioden forsvinder, og i stedet dukker nye former op, der ikke udmærker sig ved elegance, men snarere ved deres betragtelige størrelse og grovhed. Det drejer sig navnlig om kvindesmykker samt knapper og bøjlenåle. Denne stilændring markerer imidlertid også starten på en ny epoke, idet de pågældende former fortsætter op i yngre bronzealder, og efterhånden videreudvikles til det ekstreme. I yngre bronzealder findes kvindesmykkerne dog ikke længere i gravene, men udelukkende i offerfund.

Det samlede antal grave fra Thy fra sen periode III ligger langt under, hvad man kender fra den tidlige del af perioden. I Thy forsvinder mandsgravene næsten ud af billedet, og i stedet bliver kvindegravene dominerende.

I de fåtallige mandsgrave består udstyret af sværd og lidt dragtudstyr. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at flere af sværdene er knækkede, dvs. man har kun nedlagt øverste halvdel af sværdet.

I kvindegravene udgør brede armbånd, de såkaldte manchetter, et karakteristisk islæt, og bæltepladerne får en renæssance, men fremtræder i en anden udgave end tidligere, og er bl.a. forsynet med en stor grov stang. Knapperne vokser i størrelse og får en toppet overplade, og bøjlenålene ændres i retning af »larvefødsbøjlenåle« (fig. 6).

Ser man på udviklingen i ældre bronzealder er det påfaldende, hvorledes våben-

udstyret i mandsgravene ændres fra flere våben pr. grav i periode II, og herefter kun et våben og mod slutningen af periode III i flere tilfælde kun 1/2 sværd. For kvindegravenes vedkommende findes dolke i de tidlige grave, kombineret med de store bælteplader. Herefter er det især armringer, der dominerer og ofte sammen med halsringe, og i den sene del af periode III vender bæltepladerne tilbage.

Et høvdingesamfund

Fra denne tid findes ingen skriftlige kilder, der kan give et fingerpeg i retning at, hvordan samfundet i ældre bronzealder var opbygget. Man har da i stedet studeret nulevende, primitive samfund med nogenlunde samme teknologiske og økonomiske stadium for at danne sig ideer om, hvorledes bronzealderens samfundsforhold kunne have set ud. De forestillinger, vi har opnået ad denne vej, viser, at man sandsynligvis har haft et samfund bestående af en række små høvdingedømmer.

Jeg har forsøgt at afprøve denne teori i praksis, og det er naturligvis forbundet med vanskeligheder. Bronzealdergravene er spredt ud over hele området, og der er kun bevaret nogle få procent af det antal grave, der eksisterede oprindeligt. Sammenligner man de respektive sogne i Thy er der store forskelle i antallet af høje, men også i, hvor mange veldokumenterede fund, der er bevaret.

Da periode II er ret dårligt repræsenteret i Thy, er den holdt udenfor efterfølgende, og i stedet indledes med den tidlige del af periode III.

Først har jeg udskilt en række gravfund, der har et udstyr, som afviger markant fra det normale, det vil sige grave med særligt

luksuriøse eller unikke genstande.

Inden for kategorien af mandsgrave findes en grav fra Nors, der indeholder sværd og en snoet guldarmring. Egshvilegraven fra Vester Vandet er meget veludstyret og indeholder bl.a. en usædvanlig lang gulds spiral foruden en en mængde særlig små guld- og bronzespiraler, der sandsynligvis har prydet et bælte⁵. Samme type gulds spiraler optræder endvidere i en grav i Sydthy. De øvrige genstande fra sidstnævnte grav, formentlig et sværd og en kniv, er aldrig blevet indsendt til museet.

For kvindegravenes vedkommende er der to fund af bæltedåser fra hhv. Tilsted og Heltborg (fig. 5). Tilsted-graven indeholder mange forskellige genstande, bl.a. et armbånd, bestående af de sjældent forekommende glasperler og bronzespiraler og en usædvanlig dolk⁶. Bæltedåsen fra Heltborg hidrører sandsynligvis også fra en grav, tilsvarende andre bæltedåser fra den-

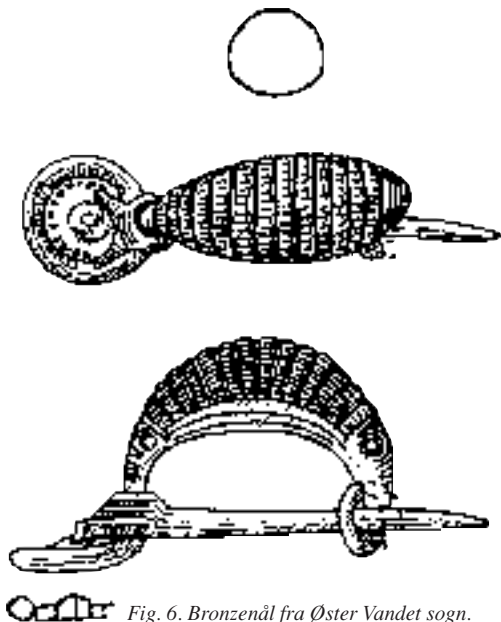

Fig. 6. Bronzesnål fra Øster Vandet sogn.

ne tid⁷. Den sidste af kvindegravene er fra Gammelby Mølle i Grurup. Den indeholdt en guldbelagt fuldgrebsdolk, 2 armspiraler af tyk guldråd foruden halsring, 2 armrin-ge og en dragtnål.

De pågældende grave er anført på fig. 7 og vi ser en nogenlunde spredt fordeling. Grave fra denne periode med et tilsvarende fornemt udstyr findes også på Mors, og i øvrigt i størstedelen af landet, og det er bemærkelsesværdigt, at de generelt ligger forholdsvis spredte. Jeg antager derfor, at disse grave repræsenterer høvdingeslægter.

Det andet trin består i at vurdere, hvorvidt de øvrige gravfund viser tendenser til mindre lokale grupperinger, og dermed antyde nogle mere eller mindre afgrænsede samfund.

Det fremgår således, at en kategori af grave med sværd samt rageknive og pin-cetter er placeret inden for et mindre område, og i samme område har man endvidere et større antal grave med sværd og almindelige guldspiraler. Andre områder er karakteriseret ved en større samling beske-dent udstyrede mandsgrave.

Det er ikke utænkeligt, at størstedelen af Thy har været opdelt i små samfund, og at de pågældende samfund har været styret af en høvdingeslægt. Disse høvdingeslæg-ter har haft vidtforgrenede kontakter og herved sikret sig bronze og andre luksus-genstande som guldarmringe, glasperler osv. Inden for det nordvestjyske område har man haft tætte forbindelser mellem de forskellige slægter og sandsynligvis også udvekslet lokale produkter som eksempel-vis flintredskaber og fødevarer.

Det har dog næppe været stabile samfund. Sandsynligvis har denne periode i Thy været præget af krig og fejder. Thy er usædvanlig tæt bebygget på denne tid, og man kan have kæmpet om rettigheder til

jord. De mange sværd er bemærkelsesvær-dige, og endvidere viser specialanalyser af sværd, at de er usædvanlig slidte (Kristian-sen 1978). De to næsten sammenfaldende grupper med rageknive og guldspiraler kunne udmærket repræsentere 2 konkurre-rende grupper med skiftende territorie-grænser. De ligger oven i købet i Hassing Herred, den højrigeste egn i Thy.

Sen periode III

Den sene del af periode III knytter sig på mange måder til periode IV, begyndelsen af yngre bronzealder. Men der er dog et enkelt aspekt, der skal behandles her.

Når man betragter mandsgravene, både det ringe antal og de beskedne halve sværd, kunne man fristes til at tro, at det skyldtes svigtende tilførsler af bronze. En sammenligning med det relativt store antal kvindegrave, hvor flere endvidere er over-ordentlig rigt udstyret, tyder ikke på bron-zemangel – tværtimod.

Næsten alle bælteplader fra dette tids-rum findes omkring Thorsted og østover mod Thisted. Bæltepladerne findes i nogle rigt udstyrede grave med guldspiraler og andre smykker. De mere beskedent udsty-rede kvindegrave ligger til gengæld for-holdsvis spredte. Spørgsmålet er nu, hvor-ledes denne koncentration af rige grave i den nordlige del af Thy skal opfattes.

I samme tidsrum er der i Sydskandina-vien en del offerfund med især kvin-desmykker og de indeholder ofte mere end 1 sæt kvindesmykker. Tilsvarende offer-fund kendes imidlertid ikke fra Nordvest-jylland. Det vil derfor være nærliggende at opfatte de rige kvindegrave fra Thy som andet og mere end blot gravlæggelser. I Thorsted-graven bærer kvinden ikke min-

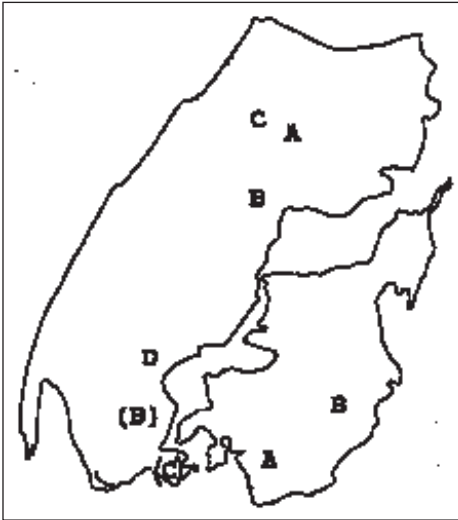

Fig. 7.
 Elitære grave i tidlig periode III. Thisted Amt.
 A: Grebtungesværd, snoet guldarmring.
 B: Bæltedåser.
 C: Specielle guldspiraler.
 D: Fuldgrebsdolk m. guldbelægning.
 ( ): Ikke-sluttede fund.

dre end tre halsringe, og der er anbragt 2 ringe omkring hver ankel. Thorsted-graven og de øvrige grave fra området kunne derfor repræsenterer en kombination af ofringer og grave, og måske har disse grave haft en betydning for et større område end det rent lokale.

Afslutning

Som det blev fremført i indledningen, er bronzealderen en periode, der er præget af forandringer, og det fortsætter indtil midten af yngre bronzealder. I disse år er der for alvor blevet taget hul på udforskningen af bronzealderens boplads. Netop i Thy er der foretaget meget spændende udgravninger, både af museet og det internationa-

le Thy Projekt, og på længere sigt er det naturligvis målet at koordinere resultaterne fra gravene med bopladsundersøgelserne for at nå til en større forståelse af dette eksotiske og til tider krigeriske, men samtidig også meget jordnære bondesamfund.

NOTER

- 1) Fremstillingen er en sammenskrivning af nogle resultater fra mit hovedfagsspeciale: »En analyse af grav- og depotfund fra Bronzealderens periode III i Thy, Mors og Hanherred«. Aarhus Universitet. 1993 samt et igangværende projekt: »Bronzealderens udviklingskarakter og samfundsstruktur. En analyse af grav- og depotfundene fra Thisted Amt.«
- 2) Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1989: 87-92
- 3) V. Boye 1986.
- 4) Kristiansen 1986.
- 5) Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1989:87)
- 6) Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1979:117 og 1980:113.
- 7) Bæltedåsen blev i 1870 indsendt til Nationalmuseet sammen med forskellige andre genstande, med anmærkningen: fundet i Guldbjerg høj.

ANVENDT LITTERATUR

- Bech, J-H 1980: En rig kvindegrav fra Thylands ældre bronzealder. MIV.
 Boye, V.1896: Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark. (Genoptrykt 1986 Wormanium)
 Haack Olsen, A.L.1989: En thylandske høvdings sidste hvilested. Historisk Årbog for Thy og Vesterhanherred: 87-92.
 Haack Olsen, A-L 1990: Sidste nyt fra Egshvile. Historisk Arbog for Thy og Vesterhanherred: 77-85.
 Haack Olsen, A-L 1992: Egshvile - A bronze age barrow with early urn graves from Thy. Journal of Danish Archaeology. Vol.9 1990:133-152.
 Kristiansen, K. 1978: Periodeovergange i bronzealderen. Hikuin 4: 77-88.
 Kristiansen, K. 1986: Kriger og høvding i Danmarks bronzealder. I: Struktur och Förändring i Bronsålderns Samhälle. Rapport från det tredje nordiska symposiet för bronsåldersforskning i Lund 1983. Lund:63-87.
 Randsborg, K. 1972: From Period III to Period IV Chronological studies of the Bronze Age in Southern Scandinavia and Northern Germany. København.
 Vandkilde, H. 1993: Aspekter af teknologi og samfund i overgangstiden mellem sten- og bronzealder i Danmark. I: Ekonomi och Näringsformer i Nordisk Bronsålder. Red. L. Forsberg og T.B. Larsson. Umeå.